

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора

Янкович Олександр Іванівни

на дисертаційне дослідження Галян Олени Іванівни

«Розвиток ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі XX століття»,

**представлене на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки**

Актуальність рецензованого дослідження, зважаючи на імплементацію концепції Нової української школи, Закону України «Про освіту», в яких задекларовано необхідність формування суб'єктної позиції учня, достатньо глибоко розкрита і в дисертації, і в авторефераті. У законодавчих актах з розвитку освіти акцентовано увагу на необхідності створення сучасного освітнього середовища, реалізації педагогіки партнерства, формуванні ключових компетентностей учнів, що є основою для становлення їх суб'єктності.

В історії педагогіки накопичений цінний досвід розвитку суб'єктної проблематики, вирішення питань, як сформувати суб'єктну позицію учня в школі, його здатність діяльного засвоєння світу, що є цінним джерелом в сучасному освітньому процесі, за умови системного опрацювання. Водночас традиційна школа незмінно сприймала школяра об'єктом навчання та виховання. Отже, доцільно уникати тих прорахунків, які допускалися в загальноосвітніх закладах протягом минулого століття, коли вчителі вбачали в учневі об'єкт навчальних і виховних впливів. З цих позицій створювалися й науково-педагогічні праці. Їх аналіз дає змогу не допускати помилок минулого.

Актуальність дослідження посилюється низкою суперечностей, що їх усуває дисертантка у процесі наукового пошуку, передусім це:

– важливість зміни схем миследіяльності в поглядах на суб'єктність особистості школяра та недостатнє обґрунтування теоретико-методологічних засад цього концепту в педагогічних дослідницьких програмах;

– оптимізація освітньої ситуації на основі розширення можливостей набуття школярами суб'єктного досвіду (індивідуально-орієнтований педагогічний процес), становлення їхньої суб'єктності та реальна практика організації навчання, виховання й розвитку, де суб'єктну позицію лише декларовано.

Отже, актуальність дослідження і водночас відсутність його системної розробки, необхідність формування цілісного погляду на суб'єктність проблематику в ретроспективі ідеєгенезу педагогічної науки ХХ століття та перспективі трансформації сучасної школи зумовили вибір дисертанткою теми дослідження.

Дисертаційне дослідження є плановим. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної теми кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка як складової комплексної наукової проблеми «Українська освіта у контексті європейських інтеграційних процесів».

Робота чітко структурована: складається з п'яти розділів, у яких визначено ступінь дослідженості проблеми, з'ясовано сутність категорій і понять, які розкривають предмет науково-педагогічного аналізу розвитку ідеї суб'єктності школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі ХХ століття, розкрито чинники генерування та розвитку ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі ХХ століття, висвітлені тенденції розвитку ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі радянського періоду та етапу побудови незалежної України в 90-ті роки ХХ століття; розкрито зміни в уявленнях про школярів як суб'єктів освітнього процесу, простежено їх динаміку відповідно до профілів суб'єктності особистості школяра, розкрито можливості втілення ідеї суб'єктності особистості школяра в сучасній освітній моделі.

Авторка чітко сформулювала науковий апарат дисертації. Завданнями передбачено обґрунтувати зміст категорії «суб'єктність особистості школяра» як педагогічного феномену, виявити концептуальні характеристики суб'єктності у міждисциплінарному дискурсі, специфіку її формовияву; з'ясувати передумови екстраполяції ідеї суб'єктності як цивілізаційної цінності на особистість українського школяра XX століття; окреслити зміст репрезентації суб'єктності особистості школяра в ідеєгенезі вітчизняного педагогічного дискурсу XX століття; диференціювати критерійні ознаки та створити модель розвитку ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі XX століття; визначити загальні закономірності розвитку ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі XX століття; обґрунтувати теоретико-методологічні засади розвитку суб'єктності особистості школяра в умовах побудови Нової української школи.

Схвальної оцінки заслуговує концепція дослідження, яка ґрунтується на положенні про зумовленість ідеї суб'єктності особистості українського школяра XX століття панівним освітнім ідеалом, науково-педагогічними підходами до обґрунтування умов реалізації освітніх завдань з урахуванням суб'єктнісного складника, світоглядною позицією науковців і педагогів-практиків щодо діяльного, внутрішньо зумовленого засвоєння школярами соціокультурного досвіду, оцінюванням результатів їх самоактивності, які виразно репрезентовані в педагогічному дискурсі, а також філософських, суспільно-історичних, культурологічних, антропологічних, педагогічних та психологічних поглядах на особистість. Отже, досліджувана проблема розглянута усебічно. У концепції акцентовано увагу, що розвиток ідеї суб'єктності особистості школяра представлений у вітчизняному педагогічному дискурсі як осмислення її на нових онтологічних, гносеологічних та аксіологічних засадах.

Автором використано комплекс методів дослідження, які дали змогу реалізувати його мету: *пошуково-бібліографічного* (для підбору та

систематизації джерел фактичного матеріалу, у яких простежено висвітлення феноменологічних ознак суб'єктності); *історико-ретроспективного* (для визначення ступеня наукового осмислення та аналізу особливостей екстраполяції ідеї суб'єктності на особистість школяра та репрезентації ідеї суб'єктності у вітчизняному педагогічному дискурсі досліджуваного періоду); *історико-генезного* (для визначення передумов, причин і умов генерування, розвитку та трансформації ідеї суб'єктності школяра); *методу категоризації* (для окреслення предметної площини наукового аналізу поняття «суб'єктність особистості школяра»); *методу теоретичного аналізу та синтезу* (для аналітичного вивчення та обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження суб'єктної проблематики у вітчизняному психолого-педагогічному дискурсі); *персоналістично-біографічного* (для дослідження поглядів відомих педагогів, освітньо-культурних та громадських діячів на питання розвитку суб'єктності дітей і молоді); *компонентно-структурного та функціонально-структурного* (для інтерпретації структурно-змістової моделі суб'єктності особистості школяра); *герменевтичного* (для осмислення ідеї суб'єктності особистості школяра з огляду сутність її онтологічних, гносеологічних та аксіологічних засад); *моделювання* (для логічного конструювання змістових аспектів розвитку ідеї суб'єктності особистості українського школяра в суспільно-особистісному, освітньо-науковому та учнівському профілях); *контент-аналізу* (для формалізованого вивчення джерельної бази з метою якісної інтерпретації представлених у ній атрибутивних ознак суб'єктності та показників самодіяльності школярів).

У дисертації глибоко й усебічно досліджено джерельну базу; джерела поділені на 4 групи:

- оригінальні видання вітчизняної історико-педагогічної літератури досліджуваного періоду; праці вітчизняних учених, філософів, педагогів, політиків, культурно-освітніх діячів;

- законодавчі та нормативні акти, урядові постанови і розпорядження з питань освіти, статuti навчальних закладів України XX століття;

- педагогічна, психологічна та суспільно-політична періодика;
- архівні матеріали.

У списку джерел – 711 найменувань, із них – 55 іноземними мовами. Дисертантка ґрунтовно вивчила не лише педагогічну літературу, й праці з філософії, психології, історії, соціології.

Усебічне використання широкої джерельної бази, комплексу методів наукового пошуку, реалізація міждисциплінарного підходу до осмислення освітніх процесів, глибока зацікавленість розвитком суб'єктної проблематики дала змогу дисертантці створити яскраве, цікаве, аргументоване, ілюстроване, насичене переконливими прикладами з вагомими результатами дослідження, яке легко сприймається і аналізується щодо можливостей використання висновків наукових пошуків у сучасному українському освітньому просторі.

У дисертації достатньо повно обґрунтовано його хронологічні межі. Нижню межу – початок ХХ століття – обґрунтовано розробленням засадничих питань реформування середньої школи, започаткованої у 1899 році на теренах Російської імперії, до складу якої входила Наддніпрянська Україна. Проект змін в освіті відображав світові тенденції прогресивного педагогічного руху та соціальний запит на підготовку людини до життя в індустріальному суспільстві, що актуалізувало питання розвитку самодіяльної основи пізнання школярами дійсності, врахування їх індивідуальних особливостей у навчанні та вихованні, можливість створення загальноосвітніх закладів нового типу. Водночас на зламі ХІХ та ХХ століть на території Східної Галичини – частини України в теперішніх її межах – активно розвивалися реформаторські педагогічні рухи за «нове виховання». Провідними для них стали ідеї педоцентризму, самостійної діяльності особистості, її внутрішньої зумовленої активності, що протиставлялися традиційній освітній системі та детермінували організацію «нових шкіл». Виникнення поряд із цим інституціоналізованих форм молодіжних («Сокіл» (1894), «Січ» (1900)) та дитячо-юнацьких («Пласт» (1911)) товариств

визначило пріоритетність суб'єктного складника у вихованні свідомого громадянина.

Початок ХХІ століття визначив *верхню межу*. Аналіз вітчизняного педагогічного дискурсу цього періоду («Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті» (2001), «Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)» (2001)) засвідчив перехід від декларованої суб'єктності, або її дефіцитарних форм, до визнання пріоритетності в розробленні питань модернізації освітньої системи з урахуванням здатності та прагнення дітей і молоді до саморозвитку, самореалізації та самоздійснення, що ставить нові дослідницькі завдання відповідно до освітніх потреб сьогодення.

Дисертація володіє беззаперечною науковою новизною: *вперше* предметом цілісного та системного аналізу став розвиток ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі ХХ століття. здійснено теоретико-методологічне обґрунтування категорії «суб'єктність особистості школяра» у педагогічній науці, розроблено теоретичні засади її інтерпретації як педагогічного феномену; створено структурно-змістову модель суб'єктності особистості школяра, блоки якої (чинники розвитку, атрибутивні характеристики та практико-спрямовані конструкти) слугували емпіричними одиницями аналізу тенденцій розвитку ідеї суб'єктності школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі ХХ століття.

Дисертація має вагоме практичне значення, яке полягає передусім у запровадженні розробленої навчальної дисципліни «Педагогіка суб'єктності», яка спрямована на формування професійної культури майбутніх педагогів, їх підготовки до реалізації суб'єкт-орієнтованих технологій навчання, виховання та розвитку школярів.

Виконане наукове дослідження позначене активним впровадженням отриманих результатів у практику та їх апробацією. Основні положення та результати дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях не лише в Україні, а й *проведених за кордоном*: «Aktualne problemy w współczesnej nauce» (Warszawa,

Polska, 2013), Scientific and Professional Conference «Modern problems of education and science – 2015» (Budapest, Hungary, 2015), Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej z udziałem Gości Zagranicznych «Psychopedagogiczne problemy edukacji i funkcjonowania człowieka – teoria i praktyka» (Lublin, Polska, 2015), Roland Barthes VIII International Scientific Conference «The Problems of Empirical Research in Psychology and Humanities» (*to the 100th anniversary of the birth of Roland Barthes*) to be held in the framework of European Academic Assembly – 2015–2016 (Krakow, Poland, 2016), Międzynarodowej Konferencji Naukowej «Na pograniczach kultur i narodów. Gospodarka – społeczeństwo – kultura» (Sanok, Polska, 2016).

Результати дослідження викладено в 46 одноосібних друкованих публікаціях, серед яких 1 монографія, 1 розділ у колективній монографії, 3 навчальні посібники, 26 статей у провідних фахових виданнях України, періодичних виданнях іноземних держав та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, 15 статей і тез апробаційного характеру.

У процесі дослідження дисертантка успішно подолати обмеженість двох тенденцій: по-перше, постмодерного «знищення суб'єкта» з 1960-х років через масову деперсоналізацію та, по-друге, надмірного суб'єктивізму нових соціальних практик, зорієнтованих на флексибельну (гнучку), багаторольову та багатофункційну поведінку.

Найбільш вагомими результатами дослідження є *створення структурно-змістової моделі суб'єктності школяра; здійснення моделювання розвитку ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі ХХ століття; визначення загальних закономірностей розвитку ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі ХХ століття, що ґрунтуються на аналізі його детермінації, показників і критеріїв, характеру та спрямованості змін; обґрунтування методологічного принципу суб'єктності особистості школяра в освітньому процесі, за яким дитину визнано здатною до внутрішньої самоорганізації, осмисленого існування, прагнення до самовияву в умовах стимулювання та підтримки з боку дорослого її активно-ініціативного, усвідомленого та відповідального засвоєння соціокультурного досвіду,*

формування життєвих цінностей та смислі; *введення* до наукового обігу поняття «педагогіка суб'єктності», що репрезентує новий напрям педагогіки та розкриває предметний зміст оновленої парадигми суб'єкт-розвивального освітнього процесу.

Текст дисертації вдало доповнено додатками, які мають практичну значущість для фахівців освітньої галузі, зокрема особливий інтерес представляють зміст навчального посібника «Педагогіка суб'єктності» (автор Галян О. І.), зміст праць учасників Київського педагогічного з'їзду (1916).

У дисертації чітко сформульовані висновки дослідження, які відповідають завданням дисертації. Зміст автореферату відповідає змісту дисертації.

Визнаючи наукову цінність дослідження, необхідно водночас зробити окремі зауваження:

1. Необхідно чітко співвіднести мету, завдання і наукову новизну дослідження, дотримуючись точності використання термінів засади, аспекти, засади інтерпретації суб'єктності, засади розвитку суб'єктності особистості, аспекти реалізації ідеї суб'єктності. Зокрема, метою роботи передбачено визначити *теоретико-методологічні аспекти реалізації ідеї суб'єктності особистості школяра в сучасній освітній моделі* (с. 29); завданнями: обґрунтувати *теоретико-методологічні засади розвитку суб'єктності особистості школяра*; у науковій новизні (с. 36) зазначено, що на основі авторського підходу розроблено *теоретичні засади інтерпретації суб'єктності особистості школяра як педагогічного феномену*.

У тексті автореферату не пояснено, що розуміється під теоретико-методологічними засадами розвитку суб'єктності особистості школяра, теоретико-методологічними аспектами реалізації ідеї суб'єктності особистості школяра, теоретичними засадами інтерпретації суб'єктності особистості школяра як педагогічного феномену.

2. Вважаємо, що потребує корекції обґрунтування нижньої межі дослідження (кінець XIX ст.) із урахуванням виховного аспекту наукових

пошуків, на основі усебічного визначення пріоритетів подій, законодавчих актів, чинників, що впливають на розвиток того чи іншого феномена. Обґрунтовуючи межі дослідження щодо розвитку ідей у вітчизняному педагогічному дискурсі XX століття, на нашу думку, необхідно спиратися передусім на досягнення українських учених.

3. Дисертантка правильно визначила суперечності, що виникли на шляху реалізації суб'єкт-орієнтованого підходу в педагогічній співдії. Проте варто точніше сформулювати останню: між усвідомленням необхідності включення школяра в освітній процес і труднощами запровадження змістових та процесних інновацій в організацію його навчальної активності, пізнання, що спрямовані на саморозвиток особистості в умовах освітнього діалогу та виховної співдії. Адже це не дає змоги відстежити, як вирішила авторка цю суперечність у своєму дослідженні.

4. У концепції варто було представити, що розуміє дисертантка під розвитком ідеї суб'єктності особистості школяра.

5. Дисертантка до наукового обігу *ввела* поняття «педагогіка суб'єктності», що репрезентує новий напрям педагогіки. Проте варто було показати зв'язок педагогіки суб'єктності з педагогікою успіху, оскільки суб'єктна позиція школяра дає можливість йому визначати, реалізовувати цілі й досягати успіху. У кінці 90-х XX ст. – на початку XXI ст. набули популярності школи успіху.

6. Суб'єктність особистості школяра в предметному полі педагогіки дисертантка запропонувала розглядати як здатність школяра оптимально актуалізувати зовнішні та внутрішні можливості, адекватно інтегрувати наявну ситуацію для ефективного самоздійснення. Однак у цьому трактуванні не простежуються особливості шкільного віку. У такому ж контексті можна розглядати суб'єктну позицію, наприклад, студента.

7. П'ятий розділ дисертації присвячений прогностичним тенденціям та антиципації розвитку ідеї суб'єктності особистості школяра в системі освіти України. Однак самі прогностичні тенденції обґрунтовано недостатньо. Вартувало

б глибше відобразити прогностні тенденції у науковій новизні та висновках дослідження.

Висловлені зауваження та побажання суттєво не впливають на науковий рівень здійсненого дослідження. Дисертація «Розвиток ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі XX століття» є завершеним, самостійним дослідженням актуальної історико-педагогічної теми, відповідає пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», вимогам до робіт такого рівня, а її автор Галян Олена Іванівна заслуговує на присвоєння їй наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор

завідувач кафедри педагогіки і методики

початкової та дошкільної освіти

Тернопільського національного педагогічного

університету імені Володимира Гнатюка

О. Ян О. І. Янкович

